

การถ่ายทอดความรู้ภายในหน่วยงาน

โดย นางสาวเบญจวรรณ ขาวเหลือง
นิติกรชำนาญการ
นายสายชล ศรีสว่าง
นักวิจัยระบบราชการศาลยุติธรรม

เรื่อง “การปฏิบัติธรรมอบรมพัฒนาจิต เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณบดินทรเทพยวรางกูร เนื่องในโอกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๖๑”

ทำงานสบาย สไตล์พุทธ

ผศ.ดร. ญัฐกร ทับทอง อาจารย์ประจำภาควิชาฟิสิกส์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นวิทยากรบรรยาย โดยได้กล่าวไว้ว่า

การปฏิบัติธรรมกับการทำงานสามารถสร้างความสุขในชีวิตได้ โดยการบริหารชีวิตให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีคำกล่าวที่ว่า “สิ่งใดมีความแตกสลายเป็นธรรมดา เรียกว่า โลก” ดังนั้น สิ่งใดก็ตามที่แตกสลายได้ สิ่งนั้นเรียกว่าโลกทั้งสิ้น การกำหนดเป้าหมายในการทำงานเป็นการกำหนดสภาวะจิตที่เป็นสิ่งบ่งบอกว่าจะเดินทางไปทิศทางใด ทุกคนจึงควรมีเป้าหมายในชีวิตเพื่อไม่ให้ชีวิตต้องวนเวียน

มาตรฐานคุณธรรมมนุษย์ มี ๒ ด้าน ด้านลบ ได้แก่ ความโลภ ความอยากได้ ความโกรธ และความหลง ด้านบวก ได้แก่ ความละเอียดรอบคอบ ความเกรงภัยจากกรรมชั่ว การเจริญพรหมวิหาร การมีสติปัญญา รู้แจ้ง สัจธรรม การปล่อยวาง

ระบบโลก ระบบกรรม และระบบธรรม เป็นระบบที่เป็นวงจรเชื่อมถึงกัน ระบบโลกทุกคนมีต้นเหตุเป็นแรงขับเคลื่อน ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา มีคำกล่าวที่ว่า ใครที่ทำอะไรไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดระบบโลก แต่ผิดระบบกรรม แต่ถ้าชีวิตอยู่ในระบบธรรมจะลบล้างระบบกรรมที่ทำได้

กรรม มีทั้งกรรมที่เป็นคุณ คือ กุศลกรรม กรรมที่เป็นโทษ คือ อกุศลกรรม ตลอดจนกรรมที่เป็นกลาง

ธรรม คือ ธรรมชาติ สิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ เป็นแรงดึงดูด

เป้าหมายการดำรงชีวิต ทุกคนต้องมีเป้าหมายว่าจะมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร เพื่อความสุขที่ถาวร เมื่อใดที่ความสุขที่มีได้แผ่ไปยังบุคคลอื่น ทำเพื่อคนอื่นจะทำให้จิตของเราใหญ่ขึ้น การมีเมตตา มุทิตา และอุเบกขาต่อบุคคลจะทำให้จิตใจมีความสุขขึ้นโดยไม่ต้องสิ้นเปลืองสิ่งใด ซึ่งในทุกๆ ศาสนามีความสอน ความเชื่อที่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่เหมือนกัน คือ ทุกศาสนาสอนให้คนออกจากโลก หมายความว่า ทุกศาสนาสอนให้เห็นนิพพาน สักวันหนึ่งทุกคนก็ต้องนิพพาน สอดคล้องกับคำที่ว่า ทุกสิ่งต้องแตกสลาย สิ่งนั้นคือโลก นั่นเอง

เป้าหมายของพุทธศาสนา คือ การพัฒนาไปสู่สิ่งบริสุทธิ์จนกระตุกกลายเป็นพระธาตุ ทุกคนต้องทำจิตใจและกายให้เป็นบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลส ตัณหาใดๆ ในตนและในธรรมชาติ “ทุกข์” ก่อให้เกิดทุกข์ต้องผลัดทุกข์ออกไปสู่ “นิพพาน” ซึ่งเป็นความสุขที่เสถียร และไปสู่การ “ปล่อยวาง” ที่จะทำให้ใจเป็นสุขอย่างแท้จริง

วิถีแห่งชีวิตที่เหมาะสม ได้แก่

๑. วิถีชีวิตนักบวช คือ ชีวิตแบบพระอรหันต์
๒. วิถีกึ่งนักบวช กึ่งฆราวาส
๓. วิถีแบบฆราวาส ผู้ทรงศีล ทรงธรรม ดำรงชีวิตเพื่อประโยชน์แห่งมหาชน
๔. วิถีชีวิตแบบฆราวาสผู้ทรงศีล โดยการประกอบอาชีพสุจริต ไม่เบียดเบียนหรือส่งผลให้เบียดเบียนในชีวิตใดๆ

มาตรฐานคุณธรรมมนุษย์ อาจารย์ได้เปรียบเทียบมาตรฐานคุณธรรมของมนุษย์กับภาพของสัตว์ต่างๆ ดังนี้

- มนุษย์ยอมไม่ฆ่าสัตว์แต่มีไมตรีต่อกัน เปรียบเทียบกับ “งู” ซึ่งเป็นสัตว์ที่หากินโดยการกินชีวิตผู้อื่น แล้งน้ำใจไมตรี
- มนุษย์ยอมไม่ลักทรัพย์ ฉ้อโกง หรือตระหนี่แต่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน เปรียบเทียบกับ “แมว” ซึ่งขี้เซา ขี้ขโมย
- มนุษย์ยอมไม่ผิดเพศปฏิบัติแต่รักศักดิ์ศรีแห่งความดีมากกว่ากาม เปรียบเทียบกับ “ลิง”
- มนุษย์ยอมไม่พูดโกหก ไม่พูดเพื่อเจ้า ไม่พูดส่อเสียด ยุแหย่ ไม่พูดหยาบคาย พูดความจริงที่เป็นประโยชน์ยังความสามัคคีด้วยวาจาที่ไพเราะ อ่อนโยน เปรียบเทียบกับ “หมา”
- มนุษย์ยอมไม่ละโมภอยากได้ของคนอื่นแต่รู้จักพอตามกำลังของตน เปรียบเทียบกับ “หมู”
- มนุษย์ยอมไม่เพ่งโทษผู้อื่น หมั่นพิจารณาและพัฒนาตนเอง เปรียบเทียบกับ “เสือ” โทษคนอื่น ไม่พิจารณาตนเอง
- มนุษย์ยอมไม่หลงผิด หมั่นทำปัญญาให้แจ้ง เปรียบเทียบกับ “ควาย”

สัตว์ทุกชนิดที่อาจารย์นำมาเปรียบเทียบไม่ได้มีแต่ข้อเสีย เพียงแต่เราต้องใช้ข้อดีของสัตว์ต่างๆ ในการใช้ประโยชน์ สุขุม มีข้อดีในความรักเจ้านาย หวงของ ดังนั้น การปฏิบัติหน้าที่มิใช่การปฏิบัติธรรมเสมอไปแต่การปฏิบัติธรรมคือหน้าที่เสมอ

บัณฑิต คือ คนที่มีใจผ่องใสอยู่เป็นปกติ ทำให้มีความเห็นถูก ยึดถือค่านิยมที่ถูกต้อง สามารถดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา คือ

- **เป็นผู้รู้ดี** คือ รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว
- **เป็นผู้รู้ถูก** คือ รู้ว่าอะไรถูก อะไรผิด
- **เป็นผู้รู้ชอบ** คือ รู้ว่าอะไรบุญ อะไรบาป

บัณฑิต อาจเป็นใครก็ได้ เช่น อาจเป็นผู้อ่านหนังสือไม่ออก อาจเป็นชาวไร่ชาวนา อาจเป็นผู้มีการศึกษาสูง อาจเป็นญาติของเราเป็นต้น หรือจะเป็นอะไรก็ตามจะต้องเป็นผู้มีจิตใจผ่องใส และดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา คือ เป็นคนดี

หลักเจริญพรหมการงาน หรือหลักธรรมครองใจ ๔ ประการ ที่ทำให้บุคคลในสังคมพึงประพฤติปฏิบัติในทางอันประเสริฐต่อตนเอง และผู้อื่น คือ

๑. เมตตา แห่งพรหมวิหาร ๔ เป็นความปรารถนาหรือความประสงค์อันเกิดขึ้นในจิตที่จะยังให้ผู้อื่นมีความสุข ภายใต้จิตอันบริสุทธิ์ อันจักนำไปสู่การเกิดความกรุณาต่อไป

ประเภทของเมตตาแห่งพรหมวิหาร ๔

๑. เมตตาแท้ คือ ความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นมีความสุขอย่างแท้จริง อันประกอบขึ้นจากใจที่บริสุทธิ์ไม่แอบแฝงด้วยเพียงหวังประโยชน์แก่ตน

๒. เมตตาเทียม คือ การแกล้งทำด้วยความปรารถนาหรือความประสงค์ที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข อันประกอบขึ้นจากใจที่มุ่งหวังประโยชน์แก่ตน

การฝึกตนให้เกิดความเมตตา

๑. การตั้งมั่นในจิต คือ การกำหนดจิตของตนมีความเมตตาผ่านการทำสมาธิ

๒. การแผ่เมตตา คือ การภาวนาในจิตพร้อมการสวดมนต์ด้วยวาจาในการแผ่เมตตา

การแสดงออกในความเมตตา

- ระลึกถึงความทุกข์ของผู้อื่น และยังจิตให้มีกุศลอยู่เสมอ
- ไม่เบียดเบียน รังแก หรือ เอาไรต์เอาเปรียบผู้อื่น
- มีความรัก และความปรารถนาดีที่จะเห็นผู้อื่นมีความสุข
- ให้ความเป็นมิตรต่อคนรอบข้าง

๒. กรุณา แห่งพรหมวิหาร ๔ เป็นความปรารถนาที่จะช่วยหรือสงเคราะห์ให้ผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ บนพื้นฐานจิตใจอันบริสุทธิ์ จนนนำไปสู่การใช้ปัญญาเพื่อที่จะหาแนวทาง และการประพฤติต่อการสงเคราะห์นั้นให้สำเร็จ

ความทุกข์ ๒ ประการ

- ทุกข์ทางกาย คือ ความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายทำให้ต้องทนกับการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วย การรู้สึกร้อนหนาว เป็นต้น

- ทุกข์ทางใจ คือ ความขุ่นข้องหมองใจอันเกิดจากความผิดหวังหรือไม่ต้องตามประสงค์ในสิ่งที่ตนยึดมั่นถือมั่นในสิ่งนั้นๆ

ประเภทของกรุณา

๑. กรุณาแท้ คือ การสงเคราะห์ผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ด้วยความปรารถนาที่แท้จริง อันประกอบขึ้นจากใจที่บริสุทธิ์ไม่ได้เพียงสงเคราะห์ผู้อื่นเพราะหวังให้เขาหลงเชื่อหรือยังซึ่งประโยชน์แก่ตน

๒. กรุณาเทียม คือ การแกล้งทำสงเคราะห์ผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ด้วยความที่ตนมุ่งหวังให้เขาหลงเชื่อหรือเพียงเพื่อหวังในประโยชน์จากผู้อื่นหรือเพื่อเพิ่มความทุกข์ให้ผู้อื่น

การแสดงออกในความกรุณา

- ให้ความช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ผู้อื่น เช่น การบริจาคทรัพย์ให้แก่ผู้เดือดร้อน ด้วยภัยพิบัติต่างๆ หรือผู้ขอทาน

- การช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ผู้อื่น ได้แก่ การนำผู้ป่วยส่งโรงพยาบาล
- การส่งเสริมความดีของผู้อื่นให้เจริญยิ่งขึ้น เช่น การช่วยให้ทุนการศึกษา
- การยั้งตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม เช่น การทำความสะอาดวัด โรงเรียน

บุคคลที่พึงระวังในการแสดงความกรุณา

- บุคคลที่เกลียดกันหรือเป็นศัตรูกัน เพราะจะทำให้เกิดความขุ่นเคือง ความอิจฉา และเพิ่มความบาดหมางใจกันเป็นต้น

- บุคคลที่รักมาก เพราะหากเกิดความทุกข์เพียงเล็กน้อยจะทำให้ตนทุกข์มาก

๓. มุทิตา แห่งพรหมวิหาร ๔ เป็นความอímเอิบ และยินดีในใจที่ได้เห็นผู้อื่นมีความสุข และการพ้นจากทุกข์ อันจะนำไปสู่การส่งเสริม และความสุขหรือความดีนั้นๆให้คงอยู่ และเจริญยิ่งขึ้นไป

ประเภทของมุทิตา

๑. มุทิตาแท้ คือ การทำใจยินดี และแสดงออกถึงความยินดีต่อความสุข และการพ้นจากทุกข์ของผู้อื่นด้วยจิตอันบริสุทธิ์ มิใช่แกล้งทำเพื่อหวังให้ผู้อื่นหลงเชื่อหรือหวังประโยชน์จากเขา

๒. มุทิตาเทียม คือ แกล้งแสดงออกถึงความยินดีต่อความสุข และการพ้นจากทุกข์ของผู้อื่น เพียงเพื่อหวังให้ผู้อื่นหลงเชื่อ หรือจะได้รับประโยชน์จากเขา

การแสดงออกในมุทิตา

- แสดงความยินดีต่อผู้อื่นด้วยจิตอันบริสุทธิ์ เมื่อเห็นผู้อื่นมีความสุข

- ยกย่อง สรรเสริญในความดี และความสุขที่ผู้อื่นได้รับ

- แนะนำหรือเสนอแนะแนวทางต่อการยังประโยชน์ของผู้อื่นให้เจริญยิ่งขึ้นไป

- อนุโมทนาในกุศลกรรมที่ผู้อื่นได้กระทำ

๔. อุเบกขา แห่งพรหมวิหาร ๔ เป็นความสงบของจิตใจด้วยการวางใจเป็นกลางต่อความสุขหรือความทุกข์ที่ตนหรือผู้อื่นได้รับ ที่ประกอบขึ้นด้วยจิตที่ปราศจากความเศร้าหมองหรือความอิจฉาริษยาต่อสิ่งนั้นๆ

ประเภทของอุเบกขา

๑. อุเบกขาแท้ คือ การวางใจเป็นกลางต่อความสุขหรือความทุกข์ด้วยจิตอันที่ตนตั้งมั่นโดยแท้ มิใช่เพียงแกล้งทำเพื่อให้ผู้อื่นหลงเชื่อ

๒. อุเบกขาเทียม คือ การแกล้งทำในการวางใจเป็นกลางต่อความสุขหรือความทุกข์ เพียงเพื่อหลอกให้ผู้อื่นหลงเชื่อในตน

บริหารชีวิตพิชิตสุข

วิทยาการบรรยาย คือ พระเทพปฏิภาณวาที (สุนทร ญาณสุนทรโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ตามที่ข้าพเจ้าได้รับฟังการบรรยายธรรมสรุปใจความ ดังนี้

สังคมไทยทุกวันนี้จำเป็นอย่างมากที่จะต้องใช้หลักธรรม เรื่อง สังคหัตถ์ ๔ เพราะสังคมต้องการเยียวยาจากบาดแผลแห่งความขัดแย้งระหว่างประชาชนในประเทศไทย

สังคหัตถ์ ๔ หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกมิตร เอื้อเพื่อเกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

๑. ทาน คือ การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเพื่อแบ่งปันของตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สิ่งของที่เราหามาได้ มิใช่สิ่งจีรังยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้

๒. ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างยิ่ง เพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น วิธีการที่จะพูดให้เป็นปิยวาจานั้น จะต้องพูดโดยยึดถือหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- เว้นจากการพูดเท็จ
- เว้นจากการพูดส่อเสียด
- เว้นจากการพูดคำหยาบ
- เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๓. อັถถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤตินในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

๔. สمانัตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยม และไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย

ความกตัญญูพระพุทธศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี คนดีย่อมเป็นที่ปรารถนาที่ต้องการในที่ทุกหนทุกแห่งในทุกกิจการ และในทุกยุคทุกสมัย คนดีทำให้ครอบครัวเจริญ โรงเรียนเจริญ ชุมชนเจริญ สังคมและประเทศชาติเจริญ คนดีอยู่ในครอบครัวใด โรงเรียนใดและสังคมใด ครอบครัว โรงเรียน และสังคมนั้นๆ ย่อมมีความสุข ความกตัญญู คือ คุณสมบัติและสัญลักษณ์ของคนดี กตัญญูกับกตเวทิตรรวมเป็นกตัญญูกตเวทิต เป็นคุณธรรมคู่กันเสมอ เป็นหลักถือปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของสัตบุรุษ คือ คนดี หรือคนในอุดมคตินั่นเอง

สังคมชาวพุทธ คนมีกตัญญูกตเวทิตี้อย่อมเป็นผู้ควรค่าแก่ความรัก เกียรติ ศักดิ์ศรี และการยกย่องสรรเสริญจากผู้อื่น เพราะได้ปฏิบัติธรรมอันถือเป็นมงคลยิ่งข้อหนึ่ง คือ ความกตัญญู บุคคลย่อมมีชีวิตประสบแต่ความก้าวหน้าเจริญรุ่งเรืองตามความคิดและความเชื่อตามวัฒนธรรมไทยนั้น สรรเสริญผู้มีความกตัญญูและตำหนิผู้ที่ไม่รู้จักบุญคุณคนอื่นเป็นอย่างมาก คนไทยมีความเชื่อว่าผู้ที่มีความกตัญญูต่อพ่อแม่ ครูอาจารย์ จะมีความเจริญรุ่งเรืองประสบความสำเร็จในชีวิต

ส่วนผู้ที่เนรคุณนั้นจะประสบความวิบัติเป็นที่รังเกียจในสังคม ได้มีการเปรียบเทียบว่า คนที่เนรคุณนั้น เป็นคนไร้ค่ามีจิตใจกระด้างดั่งเนื้อหิน เขาจะกรรณาคนอื่นได้อย่างไรในเมื่อคนที่มิบุญคุณต่อเขา ยังทำให้เขาสำนึกไม่ได้

กตัญญู เป็นธรรมอันเป็นมงคลข้อที่ ๒๕ ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้โดยเน้นให้นำไปพัฒนาคุณสมบัติของคนดีแปลตามตัวหนังสือคือผู้รู้ ว่า คนอื่นทำความความดีอะไรไว้แก่ตนบ้าง เอาความหมายสั้นๆ ว่า **"ผู้รู้คุณคน"** การรู้บุญคุณคนหรือรู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำให้ตนเองนับถือเป็นหลักแห่งความยุติธรรมและความเป็นธรรมอย่างหนึ่งในสังคมมนุษย์ เพราะเป็นการสอดคล้องกับหลักคำสอนว่า การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ มีคนทำดีให้กับเราแล้ว และเราได้รับผลประโยชน์จากการทำดีของเขา เป็นต้นว่า ได้ลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุข แต่เรารับรู้แต่ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ตน ไม่รับรู้คุณความดีของเขา ย่อมถือได้ว่าไม่ยุติธรรมต่อกัน

ดังนั้น จากคำบรรยายธรรมที่อธิบายว่า พ่อแม่เลี้ยงเรามามีความทุกข์มากทุกข์อะไรบ้าง ท่านทั้งหลายก็มาดูทุกข์ และทุกข์นี้เป็นทุกข์ในอริยสัจจริง ๆ ที่ปรากฏ คือ

ทุกข์เมื่อลูกหิว ถ้าลูกหิวทุกข์มาก ไม่มีอะไรให้ลูกกินทุกข์มาก หรือแม้มีกินแล้ว แต่ไม่สนใจลูกก็ทุกข์ ลูกปิดบังกินไม่ลงทุกข์อีก ลูกกินแล้วก็ทุกข์ต่อไปในมือหน้า

ทุกข์เมื่อลูกอดจะอดต่อหน้าหรือไปอยู่ ณ ที่หนึ่งที่ใดแม้อดทุกข์ไม่ใด เห็นอะไรแล้ว ก็นึกถึงลูก เมื่อนึกถึงลูกก็ต้องเก็บเอาไปให้ลูก แต่ถ้าลูกอดแล้วท่านจะทุกข์มาก แม่บางคนจึงยอมให้ลูก ดูคนจนตัวเองต้องตายไปก็มี แม่หลายคนที่ตายไปแล้วลูกยังดูคนจนแม่จนศพพองขึ้นแล้วลูกก็ดูหน้าเหลือง จากอกแม่ นี่แสดงว่าท่านยอมตายเพื่อไม่ให้ลูกอด

ทุกข์เมื่อลูกพิการ เกิดมาแล้วพิการทางสมอง แม่ทุกข์มาก

ทุกข์เมื่อลูกพิการ ถ้าลูกพิการ จะพิการมาแต่กำเนิดหรือจะพิการเพราะอุบัติเหตุ

ทุกข์เพราะลูกโง่ โง่เพราะไม่มีความรู้ โง่เพราะสติปัญญาไม่ดีก็ทุกข์ ทุกข์อย่างนี้ทุกข์ไป ล่วงหน้าที่เดียวว่า ถ้าตัวของแม่ไม่อยู่แล้วลูกจะเลี้ยงตัวได้อย่างไร

ทุกข์เพราะลูกจน จนเพราะไม่เจียม จนเพราะไม่จริง จนเพราะไม่อิงศาสนา จนเพราะ ไม่แสวงหาความรู้

ทุกข์เพราะลูกดื้อ สอนไม่ฟังสั่งไม่เชื่อ ทุกข์ใหญ่ รู้ว่าลูกต้องไปประสบเคราะห์กรรม ดื้อนักเขาก็จะตีเอา เขาก็จะยิงเอา ก็รู้ที่เดียวว่าลูกจะไปไม่รอด จะมีอายุไม่ยืนยาว

ทุกข์เพราะลูกชั่ว หลับตาเห็นแต่คุกตะราง เห็นแต่การถูกประหารชีวิต นี่คือความทุกข์ ของท่านผู้เป็นแม่ ที่เราทุกคนไม่ค่อยรู้สึกระลึกถึงกัน
